

dr Miodrag Stojković

Crničani

www.vukoticmedia.rs

Beograd, mart 2016.

dr Miodrag Stojković

CRNIČANI

M
Vukotić
Media

„Nemoj me nagovarati da te ostavim i od tebe otidem;
jer kuda god ti ideš, idem i ja;
i gde se god ti nastaniš, nastaniću se i ja;
tvoj je narod moj narod,
i tvoj je Bog moj Bog.”

(Knjiga o Ruti)

– Mama! Gde je mama? – bunovni Miloš pita oca, kao da se stidi, jer je reč mama ponovo Miloševa prva reč. Ali, ponovo sa punih sedamnaest godina?

– Majka je otišla u Makedoniju – mirno odgovara otac.

– Idem i ja.

– Gde?

– U Makedoniju.

– Sada? Sam?

Otac začuđeno gleda Miloša misleći da je još sanjiv i da će ga čudna želja proći za neki minut.

– Moram da idem, moram kod dede. Kada kreće prvi autobus?

Miloš zna da ocu ne može da objasni, a u isto vreme se boji da će ga otac ismejati ako mu kaže da ga je deda u snu pozivao da što pre dođe. „Miloše, dođi što pre”, toliko mu je stalo, danas mora u selo, inače neće poslušati dedu. Otac vrti glavom, nevoljno bira broj autobuske stanice i pita kada polazi prvi autobus za Skoplje. Spuštajući slušalicu, okreće se ka Milošu:

– Za petnaest minuta kreće sledeći autobus „Jug ekspres”, preko Vranja, direktno do Skoplja. Stići ćeš ako požuriš.

Miloš pakuje u ranac najpotrebnije stvari, sve ostalo dobiće od rodbine. Ne brine zbog toga, više brine što mu nedostaje novac. Otac prilazi i pruža nekoliko tamno-maslinastih novčanica sa skulpturom Nikole Tesle:

– Uzmi, trebaće ti za karte. I pojedj nešto usput, ostatak daj majci.

Miloš ga gleda i, dok izgovara „hvala tata”, u sebi pita se kako je moguće da ovaj čovek, za koga čak i majka kaže da je bezosećajan, ipak oseća šta ga muči i šta je njegovom sinu potrebno.

– Mora da si dobro raspoložen kada mi daješ toliki novac? A: zato što ne moraš da izuvaš cipele dok je majka dole. B: zato što svake druge nedelje nema dizanja tepiha i generalnog čišćenja. Ili, C: zato što se ne čuje kako joj niko ne pomaže u kući i kako je i Kikamora ostavila?

Otac ga ćuška ka vratima i požuruje:

– Polako, doći ćeš i ti na moje, ne brini, ali sada trči, inače...

Miloš izlazi iz stana, preskačući stepenice juri sa četvrtog sprata. Na izlazu iz zgrade podiže glavu i gleda da li ga otac posmatra sa balkona. Zgrada, mada već deset godina stara, i dalje mu izgleda kao nova, kao da su se nedavno doselili. Nekada bela, njemu najbelja, najčistija i najlepša. Najzad, u njoj njihov stan.

Otac, majka, starija sestra i on žive na poslednjem spratu, stan je prostran, ima dva velika balkona i Milošu je to prva adresa za koju vezuje sopstvenu pripadnost ulici i broju. Nije problem što su prethodni stanovi bili tesni, problem je što su u njima živeli kao podstanari, vrlo često menjali adrese, na jednoj se zadržavali par meseci, nekada samo par dana. Stalni krov iznad glave bio je privilegija, pusti san, dok je svako kucanje na vratima bio svakodnevni strah od opomene za hitno iseljenje. Miloš želi da se u tom stanu što duže zadrže, voli tu zgradu sa mnogo vršnjaka, voli ogromne balkone sa kojih se pruža pogled na uvek živu ulicu, voli svoju sobu, ali, pre svega, voli činjenicu da su tu sigurni i da ih niko i nikada neće ponovo izbaciti na ulicu. Otac je posle dvadeset godina javne službe najzad dobio stan, a majka izričito rekla: ako ovoga puta zaista uspeš da dobiješ stan, hoću poslednji sprat, hoću stan na samom vrhu zgrade.

I, eno, Miloševog oca kako i sada koristi priliku i tri-

jumfalno stoji na balkonu i maše. Miloš baca pogled na krov zgrade, dovikuje iz dvorišta:

- Antena se opet pomerila. Nađi nekoga da ti pomogne!

Otac i dalje maše kao da kaže: „Samo ti putuj, ne brini za antenu.“ Miloš zna da otac neće pitati za pomoć. I zbog važnijih stvari ne moljaka, zašto bi zbog antene.

Dok žuri ka stanici, otac ga gleda i oseća da je prvi samostalni Milošev put do sela na krajnjem jugu Makedonije samo početak Miloševog konačnog odlaska.

Oduvek negde odlazi, radoznao da vidi ono što još nije, da upozna nepoznato. Koliko puta se, kao dete, gubio po gradu tražeći nešto što samo u njegovoj glavi postoji, bilo da to vidi sa mostu na Veternici ili u šarenom izlogu knjižare, misli Milošev otac. Moji nisu takvi, ali oni sa juga jesu.

Košćat, blago povijen kao da se stidi što štrči viši od drugih, Miloš i tu vuče na majčinu stranu. *Crnogorsku stranu?* Čak i ono što je dobio od oca, u gradu poznatog po ćutljivosti i tvrdoglavoj naravi, Miloš podjednako tvrdoglavo pokušava da izbaci iz sebe i poprimi veselu i otvorenu narav majčine porodice. U njemu se sve više naslućuje sličnost sa Vlajkom, Miloševim dedom sa majčine strane. Miloš je za njega jako vezan, ali ocu, koji i dalje stoji na balkonu, to ne smeta. Naprotiv.

Vlajko Đonić, mada celog života seljak po zanimanju i u neprestanoj borbi sa dobrom i lošom prirodom klime, biljaka, životinja i ljudi, uvek je strpljiv i pristojan. Vlajko je jednostavno dobar čovek, uvek tu kada je potrebno dati savet ili pružiti pomoć. Nažalost, godine, duvan i život čine svoje. Već nekoliko meseci gubi na težini, žali se na malaksalost, bolove u grudima, gubitak daha i krvavu sluz pri kašlju. Posle dve nedelje bolničkog boravka u Skoplju, lekari su poručili sinovima da ga prebace kući jer više ne mogu da mu pomog-

nu. I sam Vlajko je zahtevao izlazak iz bolnice i povratak u selo. Prepoznaje da je vreme koje mu je preostalo jako kratko i, ako treba, bolje da skonča tamo gde je proveo veći deo svog života, tamo gde su njegova kuća i zemlja, tamo gde je svoje najbliže nosio do groblja i sahranio.

Milošev otac odlazi u dečakovu sobu i posmatra drveni, tamno-braon kredenac u kome Miloš čuva kolekciju neotvorenih pakovanja cigareta. Kredenac pri otvaranju škripi, buni se što se neko bez Miloša usuđuje da ima uvid u ogroman broj domaćih i stranih pakovanja cigareta. Neke kutije su jednobojne, neke šarene. Oca jedino zanima da li su i dalje nekorišćene. *Samo da ne puši*. „filter Jugoslavija“, „zodiak“, „CD“, „PP“, „57“, „milde sorte“, „evropa“, „opatija“, „LD“, „morava“, „astra“, „lord“, „zeta“, „drava“, „drina“, „lovćen“, „kent“, „JPS“, „dunhill“, „bond“, „camel“, „winston“, „lucky strike“, „chesterfield“, „eva“, „west“, „marlboro“, „L+M“, „newport“, „HB“, „pall mall“...

U rukama okreće glatko, narandžasto pakovanje na kome crvenim slovima piše „reemtsma ernte 23“ i koje se od ostalih pakovanja bojama i stilom izdvaja. I ovo, kao i sva druga pakovanja, još je kao novo. Otac se čudi zašto njegov dečak sakuplja cigarete, a ne puši, čak štaviše, Miloš ima odbojan odnos prema upotrebi duvana. Ali, šta je to što ga privlači? Da li su to šarena glatka pakovanja, ili slova različitog stila i jezika? Ili je, ipak, miris duvana? U tacni pored kutija cigareta leže isitnjeni tamno-braon listovi osušenog makedonskog duvana. Vlajkovog duvana. Zato su kredenac i Miloševa soba uvek ispunjeni sladunjavim, opojnim mirisom, onako kao što celo selo miriše leti dok na sve strane vise čengelji, niske duvana.

Da li je duvan u dečakovoj krvi, nasipan i usisan od začeca, sa majčine strane, jer su svi, apsolutno svi, sa

njene strane, sudbinom vezani za duvan? Ne zna, ali kao izričiti nepušač, Milošev otac zadovoljno klima glavom.

Sigurno je da ne puši, makar je tu na mene povukao, osmehuje se u sebi držeći potpuno crvenu kutiju „filter Jugoslavije“. Kakva su vremena i kako je krenulo, neće dugo potrajati, a pušači i nepušači će ponovo zajednički zapaliti Jugoslaviju.

Ulazi u dnevnu sobu, uključuje televizor, pomerena antena na krovu ponovo šalje lošu sliku, umesto jasnog zvuka kutija proizvodi monotono, dosadno šuštanje.

Bolje i da ne gledam, znam šta sledi. Pored bonova za benzin uvedeni bonovi za ulje, prašak za veš i kafu... uz postojećih četrnaest, najavljeno još sedam vrsta poreza... povećanje cena transporta i poljoprivrednih proizvoda... pregovori Jugoslavije i zapadnih banaka o paketu pomoći kako bi zemlja mogla otplaćivati dugove... Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije optužuje vladu Albanije za mešanje u kosovsko pitanje... Kiro Hadži-Vasilev, lider Saveza komunista Makedonije, kritikuje intelektualce koji traže višepartijski sistem... Mahmut Bakali, nekadašnji lider kosovskog Saveza komunista, isključen iz partije... zbog zavere osuđeni Albanci sa Kosova... suđenje muslimanskim nacionalistima u Bosni... antidržavno delovanje hrvatske emigracije... brod polako tone, pomišlja isključujući televizor i zabrinuto se pita da li je pametno što sin odlazi na put potpuno sam.

A onda za sebe potvrdno klima glavom. Milošu će ovo putovanje sigurno razjasniti mnoge dileme i pitanja na koje on, nažalost, nema odgovore.

Vlajkov brzi izlazak iz bolnice, povratak u selo i okupljanje velike familije u selu, nisu dobri znaci. Vlajko je sigurno pred poslednjim, a Miloš, možda, pred najvažnijim putem. Možda Vlajko oseća da je vreme da ne-

kome ispriča svoju priču i, ako je to Miloš, onda je tako najbolje za oboje.

Dok Miloš hita, Vlajko Đonić iscrpljen i bled leži u svom starom gvozdenom krevetu. Čeka. Zna da nema mnogo vremena. Taj beli krevet je poslednja stanica.

Moje je prošlo, vreme je da se prisetim i podelim prošlo vreme. Kao i na samrtni svakog malog čoveka, tako i moja priča i sudbina započinju daleko. Mnogo je prošlo kako su nepoznati ljudi bacili moj i hiljade drugih života u pomahnitalu reku okolnosti koje niko, a kamoli mali seljak, može u tom trenutku prepoznati. Zato su mnogi odmah potonuli, sami ili povlačeći druge, mnogi su se protiv struje borili, dok su oni koji su ih gurnuli sve to mirno posmatrali ne hajeći ni za jedne ni za druge. Moj Miloše, moja sudbina je oduvek bila vezana za porodicu, zemlju, duvan, želje i snove. Nažalost, teško je ići za svojom ako joj na putu neprestano stoje surove sudbine tuđih i svojih država. Rođen u Kraljevini Srbiji, živeo u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, potom u Kraljevini Jugoslaviji, zatim Federativnoj, sada Socijalističkoj. Stalni sukobi i ratovi, toliko virova koji su stalno odnosili milione života. Ali, ne mora da se ratuje a da se gine. Ubiti je lako. Ubice su svuda oko nas. Neke se predaju pravdi, neki nikada, jer su deo dogovora između dobrog i zla. Duvan je takav – dobar i zao. Duvan hrani i ubija.

Do autobuske stanice nije daleko. Miloš već čuje kako promukli glas iz razglasa najavljuje:

– Autobus za Niš, sa prvog perona, polazi po prijemu putnika. Autobus za Skoplje, preko Vranja, polazi sa drugog perona.

Autobuska stanica u Leskovcu, smeštena odmah

pored gradske pijace, kao i obično je puna ljudi. Zima je neubičajeno blaga. Na tezgama pijace nema mnogo robe, nude se jaja, mleko, kajmak, sir, rakija i sveži šarani iz akvarijuma, sopstvenim telima beznadežno pritisnuti. Na kioscima više novine prekrivene mutnom najlonskom folijom i kamenom. Ljudi ulaze i izlaze iz stanice, lokalni i međugradski autobusi dolaze i odlaze. Neko čeka u redu za karte, neko na autobus, neko bi u grad, neko iz grada.

Čekaju ljudi: na priliku za razgovor, na sveži burek i jogurt ili pet sa lukom, na javni telefon na zidu drvene barake, koja ujedno služi kao glavna zgrada stanice i restoran. Iz zgrade stanice izlazi miris sastavljen od ćumura, nagorelog mesa i masti, dima cigareta, urina, sredstva za dezinfekciju, umornih ljudi, koji su za stare drvene klupe u čekaonici zalepljeni znojem, alkoholom i gustim dimom duvana. Miloš posmatra klupe, nikada prazne. Kao u nekoj čudnoj simbiozi, godinama spavaju i one i ljudi na njima, u neverovatno čudnim položajima. Kao da ne mare za anatomiju čoveka, autobuse i život koji, iz svih pravaca i sa svih perona, svakodnevno prolazi pored njih.

Nema vremena da stane u red i kupi kartu. Ulazi u autobus, odlazi pozadi, traži sedište do prozora. Od malena voli da putuje i gleda ljude, kuće, predele, slike koje u trenu dolaze i prolaze. Njemu je svako putovanje pokretni bioskop. Zato ne razume one koji pri putovanju odmah zaspe. *Kupe kartu za bioskop a spavaju u njemu*, misli.

Misli mu se vraćaju na dedu. Brine, nada se da je živ, nestrpljivo gleda u pravcu vozača. Zašto ne kreće? Želi što pre da stigne i vidi ga.

Vlajkov glas, obično tih i miran kao kada deci pri znanju duvana priča prikazne (bajke), ovog puta je glas zabrinutog čoveka, čoveka koji više ne brine za svoje,

već tuđe vreme: *Miloše dođi, dođi što pre u selo, nadam se da imaš vremena.*

I mada mnogi ljudi olako prihvataju svaku, tuđu ili sopstvenu bolest i ne veruju da će se najgore desiti, Miloš sluti da je ona dedina suviše ozbiljna da se otera uz prosto odmahivanje ruke i rečima kako je Vlajko jak, neće njega, neće on. *Ljudi su naivni*, misli Miloš, *mada se desila nebrojeno puta, veruju u smrt tek kada ih lično poseti.* Ponovo gleda u pravcu vozača, samo da krenu... Kao i uvek u selu ga čeka Vlajko, koji ga pri svakom susretu najpre tri puta ljubi u obraz i, oštrim i od duvana žutim brkovima, grebe. A onda sledi obavezno pitanje: „Gde si, Miloše, kako si, čujem da si dobar u školi?”

Autobus kreće, prolazi pored kasarne i stražara koji se dosađuje, izlazi iz Leskovca i auto-putem „Bratstvo-jedinstvo” grabi ka jugu. Otkako zna za sebe, Miloš koristi svaku priliku da ode kod dede na selo. Svaki letnji i zimski raspust, ponekad za 1. maj, Ilinden, ili 29. novembar, svaki državni praznik, svaki slobodni dan u školi, za Miloša je prilika da moli majku da ga vodi u Makedoniju. Raspust nije radost zbog prestanka škole – raspust su Makedonija i dedino selo, malo mesto sa mnogo rodbine, priča iz prošlosti, nepresušnih mitova, mesto gde je uobičajeno da ljudi nose drugačija imena, odeću, nego u Leskovcu, da koriste različite jezike.

Za Miloša nema lepšeg grada od Leskovca i lepšeg sela od dedinog, ali, u odnosu na mnogo veći Leskovac, selo je za Miloša nepravedno nenapisana knjiga sa bezbroj priča. Svaki breg, kuća, bunar, drvo, polje – ima svoje ime i priču koja, kada je Vlajko priča, zvuči bliže i toplije nego iz knjiga. Da li je tako zbog mešavine makedonskog i turskog jezika i južnosrbijanskog dijalekta, ili samog dede, Miloš ne zna, ali u njegovoj glavi su te priče uvek prisutne i, po potrebi, on ih lista i glasno ponavlja reči kao melodije: bratučed, ale, aran, ubava, sa-

kam, kitka, duri, ušte, dzid, moabet, gostin, miras, ne se griži, sè ké bide, tutun, žal...

Naravno, u selu čekaju i mnogobrojni rodaci i vršnjaci sa kojima vazda istražuje okolne bregove, poljane, duboke vode ispred brana, visoke krošnje topola i javora, napuštena groblja, zemunice, stare turske kuće, magacine duvana i džamiju.

Autobus prolazi pored Grdelice, Predejana, Vladičinog Hana, staje, na kratko, u Vranju i nastavlja put ka jugu. Miloš broji mesta i čeka Bujanovačku banju da vidi reumatičare, bolesnike i stare ljude koji se kupaju u termomineralnim izvorima i blatu, nadajući se da će im ono ugušiti bol i delimičnu ili potpunu oduzetost udova. Peloid, koji se sastoji od humusa i mineralnih materija i kome je potreban dugi niz godina i različitih hemijskih, bioloških i geoloških procesa da postane lekovit, za mnoge je obično blato, za očajne poslednja nada za povratak u dostojanstveni život. Vidi kako muškarci leže potpuno prekriveni blatom, hrišćanske žene u kupaćim kostimima, a muslimanske potpuno odevene. Mažu se i prekrivaju jedna drugu toplim blatom, sigurno pričajući o svojim bolestima i čudima koje ono iz godine u godinu donosi svojim lekovitim svojstvima. *Blato ne pomaže onima bez nade, čuda se ne dešavaju ako u njih ne veruješ.*

U Tabanovcima šofer najavljuje ulazak u Makedoniju. Miloš se pita zašto, tu nema granice, niti kontrole. Nema promena u izgledu kuća, uglavnom su nedovršene kao u Srbiji, stoje beznadežno gole jedna pored druge, ne čekaju da ih neko omalteriše, okreči, jer to stanovnicima kuća nije važno. *Nedovršeno izgleda siromašno, ne privlači pažnju i zavist. A autobus „Jug ekspres“ kao vremeplov. „Vremeplov ekspres“, smeška se Miloš u sebi.*

Za autobus koji ga sve dublje nosi na jug naziv je

više nego pogodan, iz industrijskog Leskovca autobus Milošu približava selo i život gde se decenijama ništa ne menja. Tehnološki napredak je kao posetilac koji se nećka. Toaleti-čučavci su napolju, voda se i dalje donosi sa izvora, telefon samo u jedinoj prodavnici, hleb se mesi, zemlja ne obogaćuje, već daje ono što se iz nje crpe. Ipak, Milošu je lepše na selu.

Lepše nego u gradu, samo ako ostaviš žurbu, vreme radi drugačije, sporije, menja se ne sa otkucavanjem sata, već u taktu prirodnih zakona, neminovnih smena poslova između zore izalaska sunca, smena vremena i nevremena, plodnog i gladnog, setve i berbe, rođenja i smrti. Ciklus koji je podjednak za ljude, životinje i biljke. Ne za sve biljke. Ne za duvan, duvan je više od toga. Duvan je novac. Duvan su namirnice. Duvan je dodatna stoka. Duvan je hrana. Duvan je život. Sadi duvan da bereš život.

Prolaze Kumanovo, Agino Selo, kod Miladinovaca autobus hvata put za Skoplje. Nije mnogo vremena prošlo, konduktar ustaje i okreće se ka putnicima:

– Ajmo Skoplje! Zadnja stanica! Svi napolje!

Miloš izlazi, užurbano od perona do perona gleda natpise na mnogobrojnim autobusima ne bi li prepoznao „Mlaz Bogdanci“. Poređani, jedan pored drugoga: „Galeb Ohrid“, „Kičevo Trans“, „Transkop Bitola“, „Antigona Trans Negotino“, otvorenih vrata i poklopaca utrobi, ljudi se oko njih guraju, iznose i unose torbe, kofere, stvari umotane u ćilime ili ćebad, džakove, kofe sa sirom.

„Mlaza“ nema, a samo on saobraća preko Valandova ili preko Bogdanaca do Dojrana i vodi blizu sela. Šofer može da stane na stanici koje nema, dole kod reke, to je zajedička stanica za Furku i Vlajkovo selo ili da stane na samom putu za Novi Dojran. Ovako ili onako, udaljenost od ta dva mesta do sela, ako niko ne naiđe da ga poveze, iznosi pola sata hoda.